

Rolnictwo za granicą

Franciszek Tomczak

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Bezpieczeństwo żywnościowe u progu XXI wieku: przykład Azji Północno-Wschodniej (Kobe, Japonia, 12–14 listopada 1999 r.)

W Kobe (Japonia) odbyła się międzynarodowa konferencja „Problemy bezpieczeństwa żywnościowego w krajach Azji Północno-Wschodniej w XXI wieku”.

Azja Północno-Wschodnia definiowana była przez organizatorów konferencji jako grupa następujących krajów: Chiny, Tajwan, Japonia i Korea Południowa (znajdująca się na tym obszarze Korea Północna, mająca poważne problemy żywnościowe, jest krajem nieuczestniczącym w życiu naukowym tego obszaru). Kraje te stanowią ważny obszar ludnościowy i gospodarczy świata, charakteryzujący się nie tylko dużą liczbą ludności, ale także wysokim tempem rozwoju gospodarczego oraz najszybszym obecnie w skali światowej procesem urbanizacji.

W czasie konferencji przedstawiono do dyskusji 10 szczegółowych i udokumentowanych opracowań dotyczących liberalizacji handlu rolnego i skutków takiej liberalizacji dla wymienionej grupy krajów, scenariusze przewidywanych zmian i implikacji otwarcia rynków rolniczo-żywnościowych na rolnictwo i zaopatrzenie żywnościowe tych krajów oraz handel międzynarodowy, a także ocenę bilansów żywnościowych, strategię rozwoju obszarów wiejskich oraz sytuację w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego i rynku rolnego.

Bezpieczeństwo żywnościowe definiowane jest jako sytuacja, w której każde gospodarstwo domowe ma fizyczny i ekonomiczny dostęp do wystarczającej dla wszystkich członków tego gospodarstwa żywności, i gdzie nie ma ryzyka utraty takiej dostępności (G. Ogha, Uniwersytet Tokio). Trzy podstawowe zasady wynikają z tej

definicji: osiągalność, stabilizacja i dostęp do żywności. Bezpieczeństwo żywnościowe traktować należy jako nieodłączną część bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, a także jako dobro publiczne. Wszystkie kraje omawianego obszaru charakteryzuje niestabilne bezpieczeństwo żywnościowe, tj. niedobór lub niepewna stabilizacja własnej produkcji rolniczo-żywnościowej oraz duża zależność od importu (szczególnie Japonii).

Miernikiem bezpieczeństwa żywnościowego jest samowystarczalność żywnościowa, określana jako relacja pomiędzy własną produkcją a zapotrzebowaniem na żywność. Dla przykładu samowystarczalność żywnościowa Japonii i Korei Południowej jest następująca: zaopatrzenie w kalorie odpowiednio 42% i 62%, w zbożach oba kraje 30%, mięsa 57% i 89%. W Korei 92% produkcji zbóż stanowi ryż (5 mln ton), a samowystarczalność kraju w produkcji ryżu wynosił 105, w innych zbożach zaś tylko nieco powyżej 3(!)%. Jednocześnie w obu tych krajach występuje tendencja zmniejszenia stopy samowystarczalności żywnościowej. Na Tajwanie natomiast całe zapotrzebowanie na pszenicę, kukurydzę i soję zaspokajane jest przez import. Konferencja zwróciła uwagę na kontrowersje związane z oceną współczesnej gospodarki żywnościowej świata. H. Tsujii (Uniwersytet Kioto), w opracowaniu dotyczącym eksplozji ludnościowej, braku żywności i strategii zrównoważonego rozwoju rolnictwa w krajach wschodnioazjatyckich, zaprezentował udokumentowaną, aczkolwiek kontrowersyjną, tezę o dalszym występowaniu na świecie dysparytetu między popytem na żywność a podażą. Jako główne czynniki określające niedobór żywności w początkach XXI wieku należy wymienić:

- Pogorszenie relacji między zbiorami podstawowych zbóż a ich zużyciem, wyrażające się wyższym tempem przyrostu liczby ludności na świecie aniżeli wzrostu produkcji zbóż.
- Ograniczenie produkcji (odgrywające tu szczególną rolę) wynikające ze spadku powierzchni uprawy zbóż (np. w latach 1977–1994 w skali światowej o 70 mln ha), postępującego pogorszenia jakości gleb, ograniczonych możliwości nawodnień itp.
- Spadek produkcji zbóż wynikający ze zmniejszenia uprawy kompensowany jest dotąd stałą tendencją wzrostu plonów zbóż (w latach 1961–1977 plony zbóż w skali światowej wzrosły z $12 \text{ q} \cdot \text{ha}^{-1}$ do $30 \text{ q} \cdot \text{ha}^{-1}$); wymieniona tendencja wzrostu plonów ulega obecnie zahamowaniu ze względu na wyczerpywanie się efektów zielonej rewolucji, jak też działanie prawa zmniejszającej się efektywności nakładów oraz światowej tendencji zmniejszania nakładów na badania rolnicze, a tym samym ograniczenia związane z postępem technicznym i biologicznym.

Jednocześnie ludność świata może wzrosnąć z 6,05 mld w 2000 r. do 8,11 mld w 2030 r. Przewidywany wzrost dochodów będzie zwiększał popyt na żywność. Spodziewać się należy wzrostu ogólnego zapotrzebowania na zboża w 2020 r. w wysokości 3270 mln ton, produkcji zaś — 2850 mln ton, co oznacza prawdopodobieństwo deficytu zbóż wynoszące ok. 420 mln ton.

Szczególną uwagę badacze tego obszaru zwracają na Chiny. Jest to zrozumiałe zarówno ze względu na potencjał ludnościowy i produkcyjny tego kraju, jak też na tempo rozwoju, jakie występuje tu w ostatnich dekadach, co dotyczy także gospodarki żywnościowej (np. w ostatnim 50-leciu produkcja żywności w Chinach zwiększyła się 3,3 razy). Jednocześnie wszystkie przytaczane na konferencji prognozy przewidują co najmniej do 2030 roku wysokie zapotrzebowanie Chin na import żywności.

W świetle dotychczasowych doświadczeń Chin, dotyczących bezpieczeństwa żywnościowego, ustalić można następujący scenariusz kształtowania bezpieczeństwa żywnościowego tego kraju w najbliższych 20–30 latach:

- w końcu 1998 r. liczba ludności Chin wynosiła 1248 milionów, a w dekadzie 2020–2030 osiągnie 1580 milionów,
- na podstawie takich czynników, jak struktura ludności, wzrost dochodów i potrzeb żywnościowych, ogólne zapotrzebowanie na zboża wyniesie 711 mln ton,
- przyjmując roczne tempo wzrostu na 1,4%, w 2025 r. Chiny mogą uzyskać produkcję 700 mln ton zbóż, co oznaczałoby praktyczną równowagę między podażą i popytem. Na tej podstawie uważa się, że Chiny są w stanie osiągnąć stabilizację wyżywienia kraju i zapewnić względne bezpieczeństwo żywnościowe.

Na przykładzie Chin wskazywano (C.R. Schow, Tajwan) na współzależności, jakie występują między wzrostem gospodarczym a kształtowaniem się samowystarczalności i bezpieczeństwa żywnościowego. Wyróżniono trzy etapy związane z rozwojem gospodarczym:

- a) kraje o niskim poziomie rozwoju gospodarczego (mniej aniżeli 1000 USD GNP na 1 osobę, obecnie ok. 50% ludności świata), charakteryzuje je wysoka samowystarczalność żywnościowa, produkcja żywności jest głównym źródłem dochodów, a niskie dochody uniemożliwiają import żywności;
- b) kraje o średnim poziomie rozwoju gospodarczego (do 6 tys. USD GNP na 1 mieszkańca, obecnie ok. 35% ludności świata), znajdują się na etapie spadającej samowystarczalności żywnościowej;
- c) kraje o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego (powyżej 6 tys. USD GNP na 1 mieszkańca, obecnie ok. 15% ludności świata), przechodzą do etapu nadwyżek żywnościowych.

Na tej podstawie sformułowano tezę, że w Chinach należy się spodziewać pogłębienia destabilizacji wyżywienia.

Konferencja dokonała także bliższej analizy czynników wpływających na stabilizację światowej produkcji żywnościowej, np. czynników naturalnych, zmian klimatycznych, zaopatrzenia w wodę, czynników społeczno-ekonomicznych itp. Wszystkie te czynniki z dużą ostrością dotyczą tego obszaru. Przedstawiono uwagi dotyczące roli wody w rozwiązywaniu problemów żywnościowych świata (I.H. Jo, Uniwersytet Chungbuk, Korea). Prezentowana na konferencji światowa mapa krajów o szczególnym niedostatku wody dla potrzeb rolnictwa obejmuje — wg stanu w 1990 r. — kraje północnej, wschodniej i południowej Afryki, Półwysep Arabski i Polskę! Przewidy-

wania na 2025 rok rozszerzają tę listę o kilka dalszych krajów afrykańskich, duży obszar Azji (w tym Indie i Iran) oraz kilka krajów Ameryki Łacińskiej oraz Europy Środkowej (w tym także Polskę) i Południowej.

Największe kontrowersje dotyczyły zasad kształtowania się nowego porządku na światowych rynkach żywnościowych i współpracy międzynarodowej w tym zakresie. Analizując ograniczenia społeczno-ekonomiczne, powracano do podstawowej dyskusji dotyczącej współzależności między wolnorynkową (liberalną) polityką produkcyjną i handlową w rolnictwie a polityką interwencyjną. Zróżnicowanie poglądów w tym względzie jest ciągle duże: od określeń, że tylko siły wolnego rynku mogą zapewnić równowagę pomiędzy podażą a popytem na żywność i ostateczne rozwiązanie światowego problemu żywnościowego, do opinii, przeważających zresztą, szczególnie jeśli chodzi o Japonię i Chiny, o potrzebie zachowania wpływu rządów na rozwiązania rynkowe. Wydaje się jednak, podobnie jak w Europie, że coraz powszechniejsza jest opinia o stopniowym wycofywaniu się rządów z polityki interwencyjnej na rynku rolnym i żywnościowym.

Zarówno w materiałach konferencji, jak i w dyskusji przedstawiono kilka bardzo ważnych, nie tylko dla Azji Północno-Wschodniej, pytań: jak uzyskać (lub zachować) bezpieczeństwo żywnościowe i w tym samym czasie liberalizować handel międzynarodowy, co nie może powodować zmniejszenia samowystarczalności żywnościowej tych krajów, które nie mogą zapewnić wystarczającej międzynarodowej konkurencyjności swojego rolnictwa (dotyczy to także np. Polski); jak rozwijać rolnictwo, gdy traci ono w wyniku procesów globalizacyjnych tradycyjną konkurencyjność w porównaniu z innymi krajami; jak zapewnić wyżywienie krajom, które zapewne nie uzyskają trwałej samowystarczalności (w tym rejonie dotyczy to szczególnie Japonii, Korei i Tajwanu); czy pewne są przesłanki, którymi kierują się analitycy chińscy, marząc o takim szybkim zwiększeniu produkcji krajowej, który zapewniłby nie tylko samowystarczalność żywnościową dla swego kraju na znacznie wyższym niż obecnie poziomie, ale także wzrost roli Chin jako eksportera (w tym szczególnie na rynku zbóż).

Cały ten region ma do wyboru co najmniej kilka możliwości, jeśli chodzi o zmniejszenie presji bezpieczeństwa żywnościowego:

- możliwe jest rewolucyjne wprowadzenie modelu rolnictwa zorientowanego rynkowo, zmuszającego sektor rolny do konkurencji rynkowej jako głównej drogi uzyskania efektywnej podaży żywnościowej,
- cele takie realizować można przez szybkie zwiększenie możliwości produkcyjnych przemysłów związanych z gospodarką rolniczo-żywnościową, włączając w to marketing, banki i sektor prywatny,
- może to być droga szybkiego rozwoju infrastruktury społeczno-ekonomicznej obszarów wiejskich, w tym infrastruktury transportowej, komunikacji (łączywości) i edukacji,

- stworzenie mocnej bazy materialnej badań i rozwoju sektora rolniczo-żywnościowego,
- zorganizowanie i zapewnienie odpowiednich zapasów żywnościowych na ewentualne okresy braków żywności,
- stworzenie stabilnego systemu udziału w światowych rynkach żywnościowych, zapewniających pewność takiego udziału w dłuższej perspektywie.

Prezentowane propozycje dotyczyły także tworzenia w całym regionie wspólnych rezerw żywnościowych, programów zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego i utworzenia wspólnego rynku rolnego tego obszaru. Ta ostatnia propozycja może mieć dalekosiężne konsekwencje, ze względu na możliwość zapoczątkowania tworzenia wspólnego rynku rolnego krajów Azji Północno-Wschodniej, włączając w ten system dwa wielkie rynki rolniczo-żywnościowe świata: Chin i Japonii.

W nawiązaniu do ogólnego tematu konferencji prezentowano opinie dotyczące np. struktury rolnictwa (małe gospodarstwa rolne są cechą rolnictwa światowego, szczególnie Azji), różne elementy transformacji gospodarczej tego obszaru, znaczenie zróżnicowania regionalnego dla kształtowania samowystarczalności żywnościowej, potrzeby i możliwości zwiększenia samowystarczalności żywnościowej poszczególnych krajów, ewolucji konsumpcji w krajach Azji Północno-Wschodniej od produkcji pierwotnej (roślinnej) do produkcji przetworzonej (zwierzęcej) oraz konsekwencji tej tendencji dla ogólnego popytu żywnościowego i samowystarczalności.

Zrozumiałe jest, że z tego typu opracowań, spotkań i dyskusji wynikają pewne konkluzje także dla Polski i nauki polskiej. Poza ogólnym uczestnictwem w procesie rozszerzania wiedzy, wzajemnego zainteresowania i zrozumienia współpracy międzynarodowej w szerszej skali, różnorodne konkluzje mają również międzynarodowy kontekst: w jaki sposób badania rolniczo-żywnościowe i ich rezultaty będą wpływały na rozwiązywanie omawianych problemów w XXI wieku nie tylko w rejonie Azji Północno-Wschodniej; jak ograniczać działanie barier rozwojowych w rolnictwie i jak nauka warunkuje postęp techniczny i organizacyjny, jakie są relacje pomiędzy problemami globalnymi, w naszym wypadku wyżywieniem, a potrzebami i interesami poszczególnych krajów, w tym świata rozwijającego się; jaka jest potrzeba i jakie mogą być korzyści z szerszego spojrzenia i zrozumienia potrzeb żywnościowych świata i współpracy międzynarodowej zarówno w badaniach rolniczych, jak i produkcji, handlu i konsumpcji żywności.

Adres do korespondencji:
prof. dr hab. Franciszek Tomczak, czł. koresp. PAN
Katedra Agrobiznesu
Szkoła Główna Handlowa
al. Niepodległości 162
02-554 Warszawa